

Arkeologisk utredning

Östra Sala backe etapp 1

Östra Sala backe etapp 1,
Sala backe 1:1 m.fl.
Uppsala kommun
Uppsala län

Dan Fagerlund

Arkeologisk utredning

Östra Sala backe etapp 1

Östra Sala backe etapp 1,
Sala backe 1:1 m.fl.
Uppsala kommun
Uppsala län

Dan Fagerlund

Omslagsbild: Vy över utredningsområdets norra del med Vaksala kyrka i bakgrunden. I bildens vänstra kant ligger Gränby köpcentrum och mitt för detta ligger fornlämningsområdet Uppsala 113. Foto från sydost: Dan Fagerlund, Upplandsmuseet.

Upplandsmuseets rapporter 2014:04
Arkeologiska avdelningen

ISSN 1654-8280

© Upplandsmuseet 2014

Bearbetning av planer och bilder: Dan Fagerlund

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet. Ärende nr MS 2006/1674

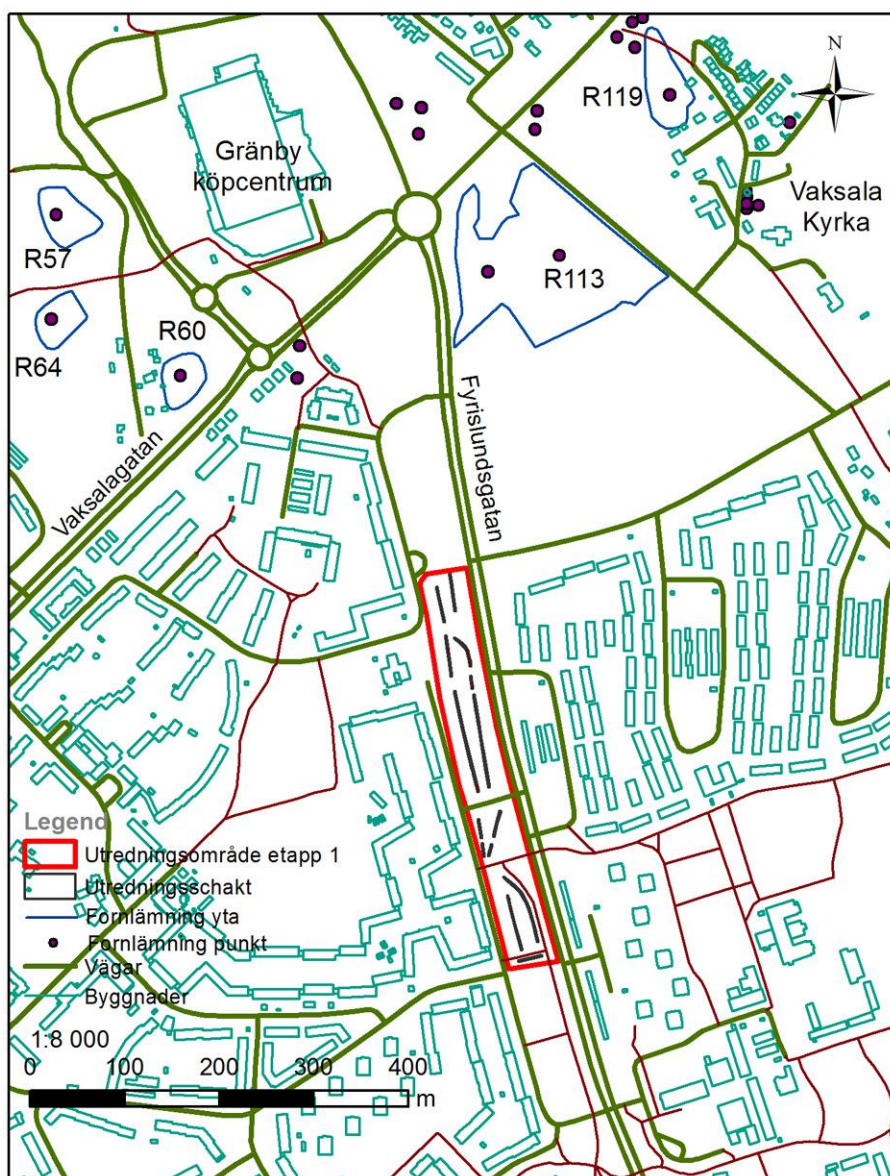
Upplandsmuseet, Fyrstorg 2, 753 10 Uppsala
Telefon 018-16 91 00, telefax 018-69 25 09
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Inledning	6
Uppdragets art	7
Arbetets utförande och metod	7
Resultat	9
Etapp I, områdets topografi och fornlämningsmiljö	9
Etapp II, sökschakt	10
Administrativa uppgifter	15
Referenser	15

Inledning

Under dagarna 28:e november till 2:a december år 2013 genomförde Upplandsmuseet fältdelen av en arkeologisk utredning inom stadsdelen Östra Sala Backe i Uppsala. Anledningen till utredningen var planerad bostadsbebyggelse inom ett befintligt grönområde intill nuvarande Fyrislundsgatan och söder om Gränby köpcentrum. Undersökningen har genomförts efter länsstyrelsens beslut 2013-11-12 (dnr 431-6066-13) i enlighet med en inför undersökningen upprättad undersökningsplan. Arbetet har gjorts i två etapper där den första avsåg en byråinventering av äldre kartor, handlingar och fynd. Den andra etappen avsåg sökschaktsgrävning med maskin. Ansvarig för undersökningen var Dan Fagerlund som också sammanställt denna rapport. Delaktig i arbetet var också Andreas Hennius.

Figur 1. Översikt över området kring Gränby och Sala Backe. Utredningsområdet med schakt är markerat. Skala 1:8000

Uppdragets art

Syftet med utredningen var i enlighet med länsstyrelsens beslut att identifiera eventuell förekomst av fornlämning inom planområdet. Norr om utredningsområdet finns en rad kända fornlämningar, bland annat grav- och boplatsovråden som också ingår som en del i riksintresse för kulturmiljövård. Länsstyrelsens bedömning var att det fanns förutsättningar för ytterligare fornlämningar även inom det nu aktuella planområdet och att detta måste klargöras innan byggnationen. Endast ett fåtal tidigare undersökningar hade genomförts vid de omfattande byggnationerna inom Sala backe och Årsta på 1950-1970-talen.

Utredningsområdet i sin helhet var drygt 34 000 m² och låg inom ett område som utgörs främst av en gräsbevuxen yta där en stolpburen elkraftledning tidigare stått. Inom området finns gång- och cykelvägar samt alléer närmast Fyrislundsgatan och en del parkeringsytor.

Arbetets utförande och metod

Utredningen har omfattat arkiv- och kartstudier, etapp I, samt sökschaktning, etapp II, inom det planerade exploateringsområdet. Utförliga genomgångar av fornlämningar, fynd och arkeologiska undersökningar har gjorts för det här området tidigare, bland annat inför undersökningarna i Brillinge i samband med E4-undersökningarna (jfr Fagerlund 2003) och undersökningarna för Österleden (jfr Lucas & Lucas 2013). Nämnda arbeten och andra har bidragit till information om det omfattande fornlämningsinslaget i området, framförallt norr om utredningsområdet.

Information om senare tiders bebyggelse och markanvändning har tagits ur det äldre kartmaterialet på lantmäteriets arkiv. Resultatet av denna genomgång avsågs initialt vara en möjlighet att utföra den andra etappen med sökschaktsgrävning på ett så riktat sätt som möjligt.

Det har dock visat sig att den planerade utbyggnadsetappen i sin helhet varit förlagd utanför äldre bebyggelse eller annan verksamhet och att den i sin helhet tycks beröra äldre åkermark. Det medförde att schaktningen gjordes jämnt fördelat över området med hänsyn till de förutsättningar som råder för närvarande, till exempel förekomsten av vägar, cykelvägar, alléer och parkeringsytor samt under mark liggande kablar och rör (fig 2). Av det 34 000 m² stora utredningsområdet bestod uppskattningsvis 20 000 m² av gräsbevuxen parkmark

Figur 2. Foto över undersökningsområdets norra del. Schakten förlades med hänsyn till bland annat befintligt gång- och cykelvägsnät. Foto från söder: Dan Fagerlund, Upplandsmuseet.

Sökschaktsgrävningen har genomförts inom hela utredningsområdet, men endast inom den gräsbevuxna parkmarken och inom denna med säkerhetsavstånd till befintligt rör- och kabelfsystem under mark. Sökschaktningen utfördes i huvudsak med två parallella, växelvis dragna schakt i utredningsområdets längsgående riktning eller så strategiskt som möjligt i anslutning till ytor med bl.a. gång- och cykelvägar eller nedgrävda ledningar och rör (fig 1, fig 2).

Dokumentation av schakt, vissa lager, enstaka fynd och topografiska objekt har skett med GPR:s och vidare bearbetats Intrasis. Den fotografering som har gjorts har främst gällt miljö- och arbetsbilder.

Det undersökta park- och strövområdet används frekvent av de boende i området och stor vikt lades vid att återställa marken så noggrant som möjligt efter att undersökningen avslutats.

En anmälan om resultatet av den genomförda undersökningen kommer att anmälas till FMIS.

Resultat

Etapp I. Områdets topografi och fornlämningsmiljö

Utredningsområdet ligger inom en grön korridor mellan befintlig bebyggelse på bägge sidor av Fyrislundsgatan. Korridoren, som inkluderar cykel och gångvägar, finns väster om gatan. Före de äldre utbyggnader som genomfördes främst under 1950–1970-talen bestod området av fullåkersmark, endast begränsad i väster, norr och nordöst av moränområden med äldre bebyggelse på Salabacke, Gränby, Brillinge och Vaksala kyrka med tillhörande kyrkby (Ekonomisk karta Gamla Uppsala 1952, Vaksala, 1952, Häradsekonomisk karta Uppsala 1859-63). I ett något äldre kartmaterial (Laga skifte/ägoutbyte, Gränby by 1845) syns att merparten av utredningsområdet befunnits i anslutning till några smärre bandformiga impediment i åkermark inom dåvarande Gränby bys ägors. Generellt ligger åkermarken på en nivå av ca 20 meter över havet och moränområdena däromkring på en nivå av ca 25 -30 meter över havet.

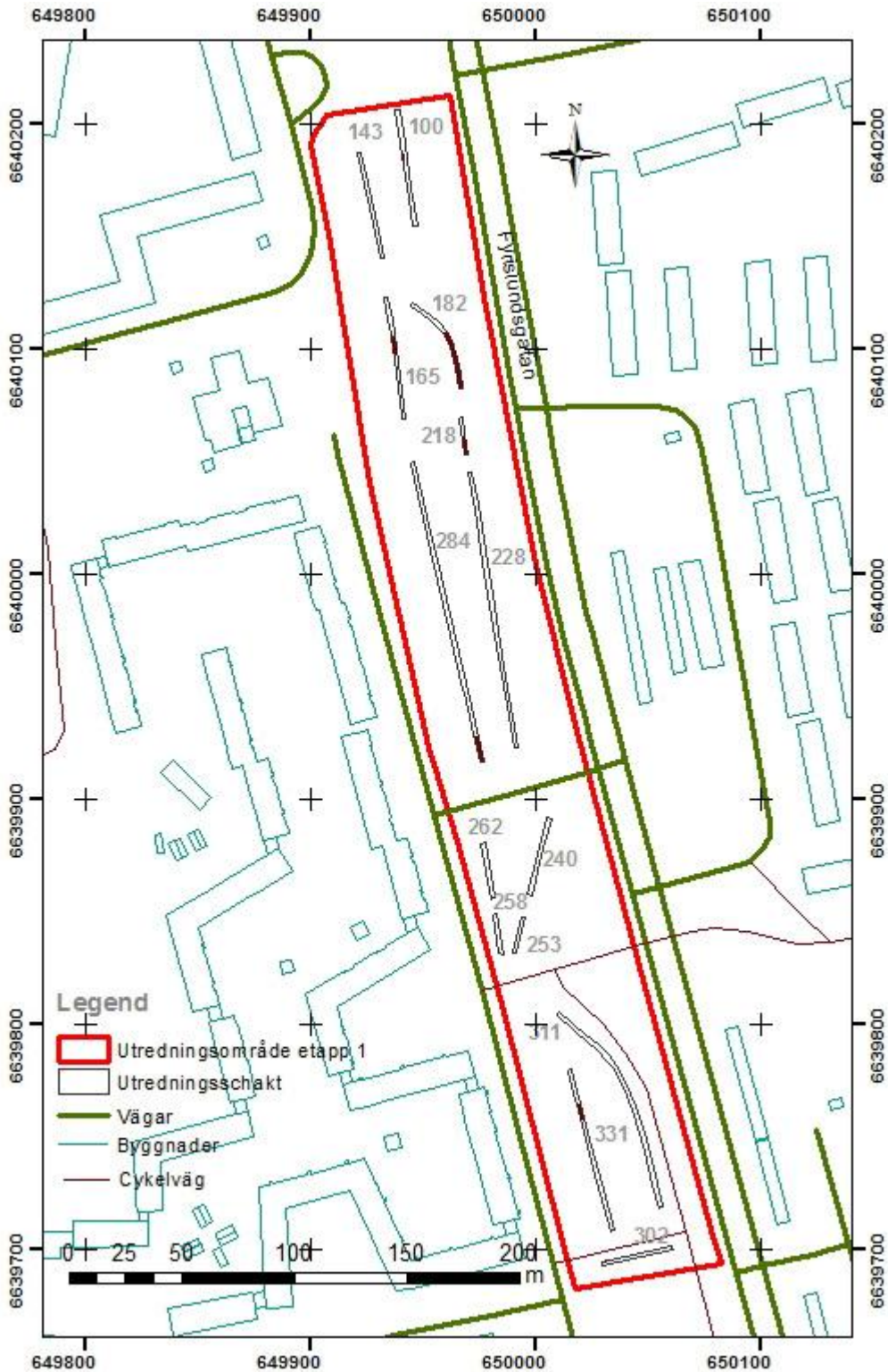
De fornlämningsmiljöer som är kända i närområdet finns på eller i anslutning till moränområdena. Den mest iögonfallande av dessa ligger i nordost och består av ett kuperat höjdområde med synliga och omfattande lämningar som gravar, företrädesvis från yngre järnålder, och skärvstenshögar (Vaksala 113:1) Skärvstenshögmiljön är en av de mest omfattande i hela Uppland. Platsen pekar på en etablering i området redan under en tidig del av bronsålder vilket också framgår av resultatet av en relativt omfattande undersökning som gjordes år 2006 i samband med ombyggnaden av Österleden (Lucas & Lucas 2013). Den visade också att den mest intensiva bronsålderstida bebyggelsefasen inföll under perioden 1000-700 f.Kr.

Även kring Gränby finns, eller har funnits en rik fornlämningsmiljö. Inför utbyggnaden av Gränby köpcentrum (fig 1) undersöktes ett gravfält (Vaksala 180) med två högar och elva stensättningar, daterade till vendeltid. Vid Gränby bytomt har funnits ett område med boplatslämningar (Uppsala 58, möjligen med medeltida datering). Dessutom fanns ett block med skålgropar i området. Där har även funnits ett gravfält från sen romersk järnålder och sen vikingatid (Uppsala 59). Kvar i området kring Gränby bytomt (fig 1) ligger ytterligare tre gravfält (Uppsala 57, 60 och 64) med sammanlagt två högar, 46 runda och en rektangulär stensättning samt två skärvstenshögar. En av högarna är en skadad storhög med en diameter på 20 meter. I området hittades på 1680-talet ett capuanskt bronskär. Föremålet beskrevs och avbildades av Olof Rudbeck i ”Atlantica” (Rudbeck 1908, s 102), men är numera förkommet. Föremålet är för övrigt ett av få omtalade lösfynd i det här området. Ytterligare lämningar från såväl bronsålder som äldre och yngre järnålder finns representerade i nordväst vid Gränby, i norr vid Brillinge och i nordöst runt Vaksala kyrka, bl.a. gravfältet Vaksala 119 (fig 1). Ett stort antal lämningar är också undersökta och borttagna inför E4-utbyggnaden och inför nybyggnation- och omflyttning av vägar i området.

I direkt anslutning till det aktuella utredningsområdet saknas dock kända fornlämningar men närheten till de kända fornlämningskomplexen talade för att överplöjda lämningar i den gamla åkermarken söderut mycket väl kunde förekomma.

Etapp II. Sökschakt

Totalt grävdes 14 schakt med en ca 1,8 m bred planskopa (fig 3 - 5).

Figur 3. Översikt över utredningsområdet och de schakt som grävdes. Skala 1:3000.

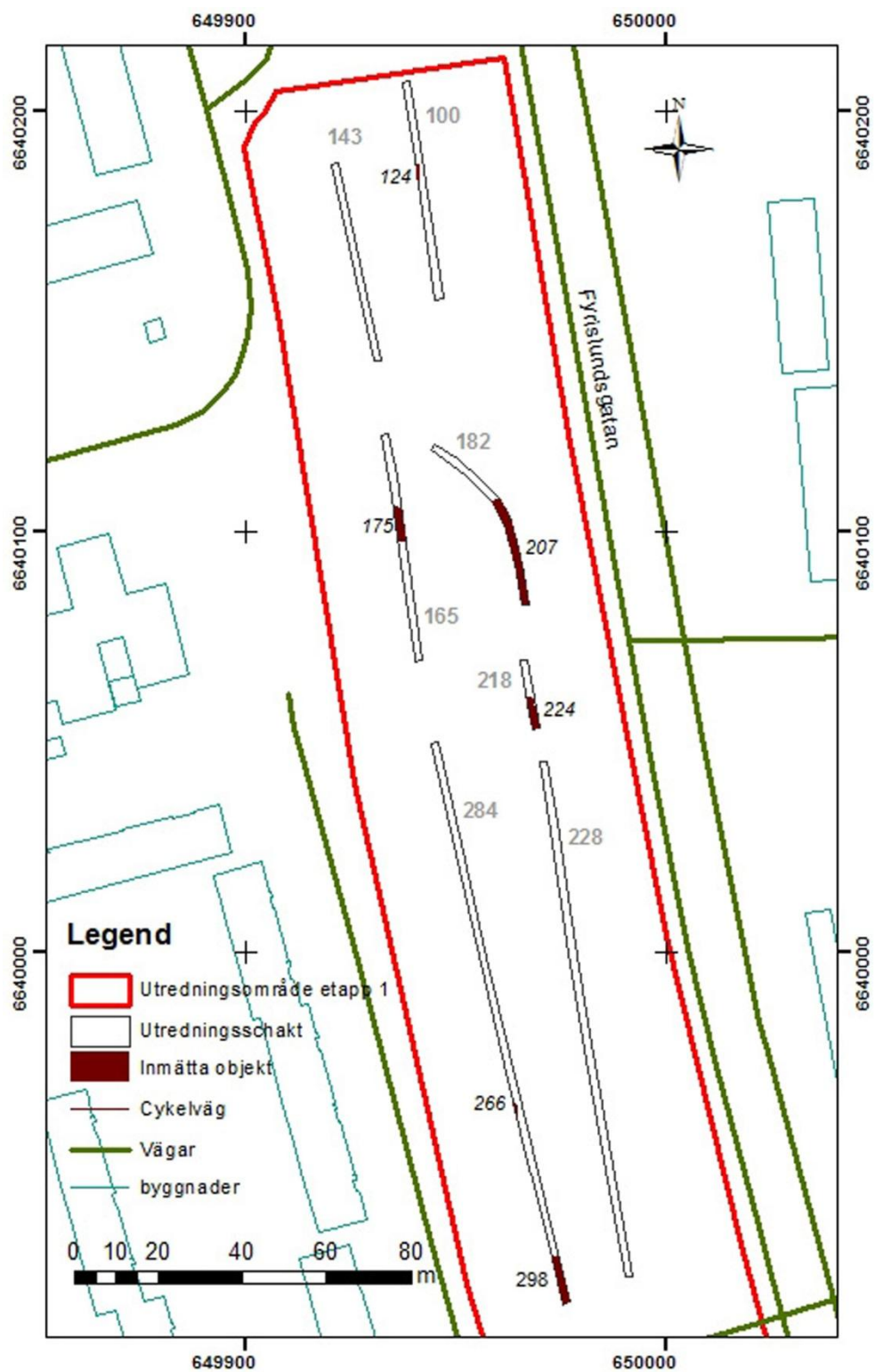
Schaktens sammanlagda längd var ca 780 m och den totala ytan var lite drygt 1400 m². Det innebär att ca 7% av den synligt grävbara ytan av parkmark (ca 20 000 m²) har undersökts (tabell 1).

Schakt nr	Längd m	Yta m ²	Djup m	Innehåll
100	94	52	0,4	Matjord, objekt 124
143	84	48	0,5	Matjord
165	98	54	0,4	Matjord, objekt 175
182	82	46	0,4-0,7	Matjord, dump, objekt 207
218	29	16	0,5-0,6	Matjord, dump, objekt 224
228	229	125	0,3-0,9	Matjord, dump
240	65	35	0,4-0,8	Matjord, dump, objekt 246
253	29	17	0,55	Matjord, dump
258	34	18	0,45-0,5	Matjord, dump
262	48	25	0,35-0,5	Matjord, dump
284	241	136	0,5-0,6	Matjord, dump, objekt 266, 298
302	62	30	0,4-0,7	Matjord, dump, objekt 306
311	195	100	0,4-0,6	Matjord, dump
331	133	74	0,5-0,75	Matjord, dump, objekt 342
Totalt	1413	778		

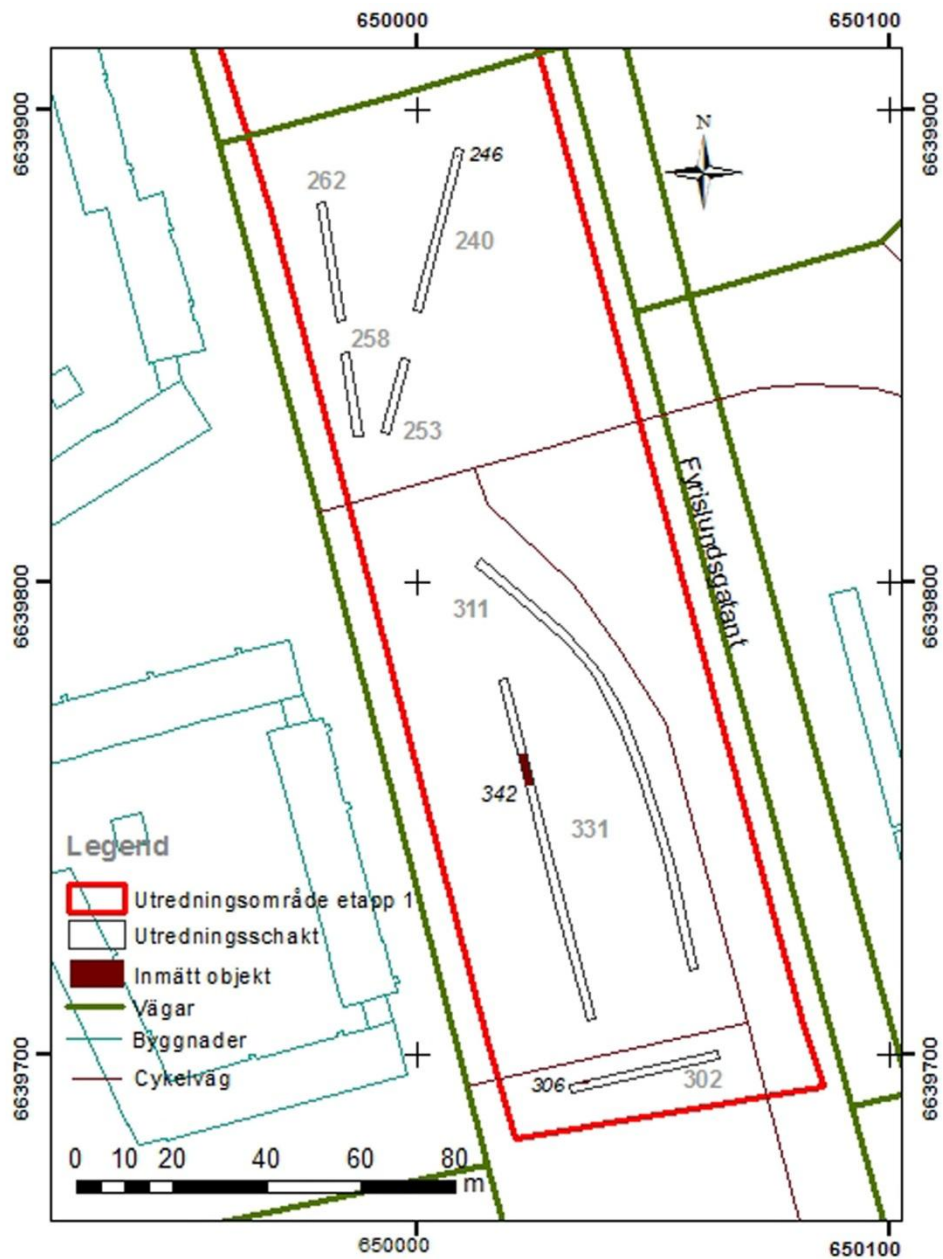
Tabell 1. Schakttabell

Under arbetets gång stod det klart att stora delar av området tidigare utnyttjats som depositionsområde vid byggnationerna på 50-, 60- och 70-talen. Information och olika uppgifter bl.a. från boende i området omtalar att matjord på åkermarken runt de då nyuppförda byggnaderna skalades av, varefter dumpmassor spreds ut på den avskalade marken. Därefter har matjorden återförts över dumpmassorna. Detta innebar vid den aktuella sökschaktningen att vissa schakt, särskilt söderut, fick schaktas till ovanligt stora djup innan orörd markyta kunde friläggas. Olika horisonter med dumpmassor av grus, sten och byggavfall mätte i vissa fall till ett djup av 0,5 m. Tillsammans med den påförda matjorden gav det ett schaktdjup som i olika fall varierade mellan 0,3 och 0,9 m. Det innebar vidare att den frilagda orörda leran i botten av schakten inte med säkerhet kan bestämmas som en nivå där spår av äldre bebyggelse eller andra aktiviteter kunde ha bevarats. Strängt taget har ingen fornlämning kunnat påvisas inom utredningsområdet (se nedan), men det kan med anledning av ovan nämnda förhållanden inte uteslutas att äldre lämningar delvis har förrötts i samband med att matjorden skalades av med schaktmaskiner.

I de schakt som grävdes inmättes nio olika objekt som kvarstod på en nivå där opåverkad lermark i övrigt vidtog. I flera fall var det helt recenta anläggningar eller gropar efter ledningsstolpar. I övrigt rörde det sig om ytor eller lager med recent avfall som förmodligen utgjorde fyllning i svackor i den äldre topografin. Inte i något fall är bedömningen att det rör sig om några bevarade lämningar av antikvariskt intresse. En beskrivning av varje enskilt objekt redovisas nedan i tabell 2. Objektens läge redovisas för utredningsområdets norra del på figur 4 och för den södra delen på figur 5.

Figur 4. Norra delen av undersökningsområdet med en översikt över de inmätta objekt som diskuteras i texten. Skala 1:1600

Figur 5. Undersökningens södra del med en översikt över de inmätta objekt som diskuteras i texten. Skala 1:1600

ID/schakt	Typ/tolkning	Längd m x bredd m	Innehåll	Anm.
124/100	Lager. Troligen del av dike	4 x 0,8	Matjordsliknande lera	I vinkel med två diken
175/165	Del av lager. Recent	8,5 x 1,8	Matjordsliknande lera, sten, tegel, trä	Båtnit i fyllningen
207/182	Del av lager, Recent	26 x 1,8	Matjordsliknande lera, grov sten, tegel, trä, järnfragm.	
224/218	Del av lager. Recent	7,5 x 1,8	Matjordsliknande lera, grus, sten, tegel, järn. Fortsätter in i schakt 228.	
246/240	Stolphål. Sentida.	0,5 diam	Tegel i fyllningen	Efter ledningsstolpe
266/284	Del av lager. Recent	3,9 x 0,8	Matjordsliknande lera, tegel, trä, järnfragm.	
298/284	Stolpgrop/störning	11 x 1,8	Trä, kreosot, sten	Efter kraftledningsstolpe
306/302	Del av lager/recent störning	3,2 x 0,8	Asfalt, betong, trä, kol	
342/332	Del av lager. Recent	6,9 x 1,8	Matjordsliknande lera, grov sten, tegel, trä, järnfragm.	

Tabell 2. Inmätta objekt.

Ett enda föremålsfynd av antikvariskt intresse gjordes vid utredningen. I en ficka med recent dumpmaterial, ID 175, i botten av schakt 165 (tabell 2 och fig 4) påträffades en järnnit med en rombisk bricka (fig 6). Längden är 60 mm och vikten 64 g. Formen talar för att det kan röra sig om en förhistorisk båtnit. Fyndplatsen i ett recent dumpmaterial anger att det kan ha förekommit äldre men förstörda lämningar på platsen eller att niten härrör från skadade lämningar på en annan plats som sedan dumpats på den här platsen. Avsaknaden av en relevant kontext för fyndet gör att detta efter fotografering och beskrivning kommer att kasseras.

Figur 6. Foto på niten med rombiskt formad bricka. Foto: Bengt Backlund, Upplandsmuseet

Administrativa uppgifter

<i>Plats:</i>	Östra Sala backe
<i>Fornlämning:</i>	-
<i>Undersökningstyp:</i>	Arkeologisk utredning, etapp I och II
<i>Orsak till undersökningen:</i>	Byggnation av bostäder mm
<i>Koordinatsystem:</i>	SweRef 99, TM
<i>Projektledare:</i>	Dan Fagerlund
<i>Projektmedlemmar:</i>	Andreas Henni
<i>Upplandsmuseets dnr.:</i>	Ar-577-2013
<i>Arkeologiska avd., proj.nr.:</i>	ARK 8458
<i>Länsstyrelsens dnr och datum för beslut:</i>	431-6066-13, 2013-11-22
<i>Dokumentation:</i>	Förvaras på Upplandsmuseet
<i>Beställare:</i>	Uppsala kommun, kontoret för samhällsutveckling

Referenser

Lantmäteriakter

Häradsekonomska kartan, 1859-63. Uppsala J112-84-7, Rikets allmänna kartverk

Ekonomiska kartan 1952. Gamla Uppsala J133, 11I8a54, Vaksala J133, 11I8b54, Rikets allmänna kartverk.

Laga skifte/ägoutbyte, 1845. Gränby by, 03-vak-125, Lantmäterimyndighetens arkiv.

Litteratur

Fagerlund, D. 2003. Brillinge – en järnåldersgård i stormannamiljö. Undersökningar för E4. Raä 305. Vaksala socken, Uppland. Arkeologi E4, Uppland. Rapport 2003:14, avdelningen för arkeologiska undersökningar.

Lucas, M., Lucas, R., 2013. Arkeologisk förundersökning och särskild undersökning. Kring Vaksala prästgårds hage – från bronsåldersliv till vendeltidsdöd i Vaksalas centralbygd (med bidrag av Hans Göthberg). Fornlämning 104, 113 & 322. Vaksala socken, Uppland. Upplandsmuseets rapporter 2013:31.

Rudbeck, O. Om ett romerskt bronskärl funnet i Upland samt fasta fornlämningar därstädes : ur Olof Rudbecks Atlantica. (del III, sid 12ff). I: Fornvännen. Sid. 102-104. Meddelanden från K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. 1908. Årgången 3. Kommenterat av Almgren, O. Stockholm.